

A MAGYAR NYELV TÖBBKÖZPONTÚSÁGA

THE PLURICENTRISMUS OF THE HUNGARIAN LANGUAGE

Kozmács István

Művészeti és Anyanyelvi Nevelési Tanszék, Tanítóképző Főiskolai Kar, Kecskeméti Főiskola, Magyarország

Kulcsszavak:

magyar nyelv
 többközpontúság
 nyelvi korpusz

Keywords:

Hungarian language
 pluricentricity
 language corpora

Cikktörténet:

Beérkezett 2015. január 10.
 Átdolgozva 2015. január 28.
 Elfogadva 2016. február 25.

Összefoglalás

A magyar nyelv többközpontúságáról lezajlott vita után sem elfogadott még a tény: a magyar többközpontú nyelv. A nyelv stabilitását értékékként kezelve a cél kimondatlanul is az, hogy a nyelvi norma egyközpontúsága a kodifikáció által a nyelv állandóságát szolgálja. Egy nyelv változása, változataiban való léte azonban, amennyiben a nyelvet beszélők használják, szociolingvisztikai axióma.

Abstract

Even after the discussion about pluricentricity of the Hungarian language it is not an accepted fact that the Hungarian is a multi-concentric language. When the language stability is treated as a value, the unsaid aim is the following fact: to serve language stability by the codification of a monocentric language norm. However, changes in a language, its existence in language variants – in case there are language users, speakers – is a sociolinguistic axiom.

1 Bevezetés

A magyar nyelv többközpontúsága az 1990-as évek első felében vált a magyar tudományos közbeszéd tárgyává. Az új politikai rendszer tette lehetővé a Magyarországgal szomszédos államokkal való szabadabb és nyitottabb kapcsolatok megteremtését, s ennek következményképpen a magyar beszélőközösség helyzetének átértékelését. Az 1990-es évekig a magyarországi közgondolkodás a Kárpát-medencei magyarságot egységes egésznek értelmezte, s a magyar nyelvet ennek értelmében egységesnek tételezte. Részben ezzel a gondolattal szemben fogalmazódott meg, elsősorban a határon túli nyelvészek körében, hogy a magyar nyelvet nem lehet egyközpontúnak tartani.

Az alábbiakban röviden bemutatjuk a magyar nyelv egy-, illetve többközpontúságával kapcsolatban kibontakozott vitát. A magyar nyelvet egyközpontú, egységes magyar nyelvnek tekintő elmélettel szemben Lanstyák István szlovákiai magyar nyelvész fogalmazta meg a magyar nyelv többközpontúságának tételét az 1990-es évek elején. Érveket és ellenérveket összefoglaló tanulmányában (Lanstyák 1996) bemutatta és tisztázta a többközpontú nyelv fogalmát¹: azokat a nyelveket nevezhetjük többközpontúnak, amelyeket egynél több országban használnak

¹ A magyar nyelvvel kapcsolatban a többközpontúság lehetőségét elsőként Pete István (1988:780) fogalmazta meg a következőképpen: „A világ bármely részén sajtóban, rádióban, tévében, színházakban, az iskolai oktatásban a magyarországi irodalmi nyelv normáit elismerik, és törekednek azok betartására. Ennek ellenére a különböző államokhoz való tartozás különböző nyelvekhez, társadalmakhoz, kultúrákhoz, intézmény- és jogi rendszerekhez, szokásokhoz való szoros kapcsolódást is jelent, és mindez kedvez az addig is csak viszonylag egységes irodalmi nyelv [...] nagyobb mértékű differenciálódásának és a különböző fokú eltéréseket mutató állami változatok kialakulásának.”

széleskörűen ún. emelkedett (E) funkciókban – azaz az államigazgatás, az oktatás, a szakmák, a tömegtájékoztató eszközök, egyházi szertartások, a kulturális élet, a tudományos kutatás stb. nyelveként.

2 Többközpontú magyar nyelv: tény vagy elméleti felvetés?

A szlovákiai – és minden más, nem Magyarországon használatos – magyar nyelvváltozat esetében a mindennapi nyelvhasználat során használt szókészletteni elemek és grammatikai megoldások alkalmazását a formálisabb nyelvhasználat kerülte, s azok általában csak az ún. közönséges (K) funkciókban éltek. Ezek a tömegtájékoztató eszközökben, a magyar szervezetek (kulturális és más szövetségek, szakmai társaságok, politikai pártok és mozgalmak, alapítványok stb.) hivatalos dokumentumaiban, körleveleiben, magyar nyelvű írásos ügyvitelében stb. nem jelentek meg, vagy használatuk alkalmi volt, s általában stílusbeli vagy nyelvhelyességi hibaként kezelték őket. Ennek oka az volt, hogy a Magyarország határain kívüli magyar beszélőközösségek egy olyan nyelvváltozatot tekintettek a maguk számára is normatívnak, emelkedett változatnak, amely valójában nem a közösség tagjainak vernakulárisa volt, s amelyet mindenki kisebb vagy nagyobb mértékben iskolai keretek között sajátított el. Emiatt a közösség által használt, a magyarországi standard nyelvváltozattól eltérő nyelvváltozat bizonyos elemeit azok mássága miatt – amikor azok alkalomszerűen vagy rendszeresen bekerültek az emelkedett használatba – hibás változatnak tekintették. Ez, a nyelvészek által is támogatott felfogás nem vette figyelembe azt a tényt, hogy az I. világháború után kisebbségbe került magyarok a magyarországitól eltérő társadalmi és nyelvi helyzetbe kerültek*. A kialakuló kétnyelvűségben a magyar szaktudományi és laikus (magyarországi és határon túli egyaránt), sőt a magyar politikai közvélekedés is a magyar egység további, nyelvi szinten megvalósuló megbomlását látta. Ez a vélekedés a 20. század kilencvenes éveiben is jól nyomon követhető, s emiatt a magyar nyelv többközpontúságának megfogalmazásakor vitát és merev ellenállást váltott ki a magyarországi nyelvészek körében. A többközpontúság elvetői főként attól tartottak, hogy a magyar nyelv többközpontúságának nyílt elismerése hozzájárulhat az egyes országokban beszélt állami változatok nyelvi önállósulásához, és ezzel a magyar nemzet megbomlasztásához.

A Lanstyák az általa megfogalmazott nyelvi helyzetnek, melyben a kétnyelvű nyelvváltozatok megléte nyelvi tény, két lehetséges kimenetét tartotta lehetségesnek:

1. az egyetemes magyarnak tekintett magyarországi központi nyelvváltozat erőltetése helyett egy új, kompromisszumos standard létrehozása lehet a cél, amely – több alakváltozat kodifikálásával – a maga rugalmassága folytán képes magába fogadni a mostani állami változatok legfontosabb eltéréseit, ugyanakkor „az egyetemes magyar standard nyelvváltozat normája a többközpontúság sajátos körülményei között is megőrizné rugalmas stabilitását” (Lanstyák 1996).

2. az állami változatok egyes eltéréseinek külön-külön való kodifikálása;

Lanstyák úgy véli, hogy bármelyik valósuljon meg, annak eredményeinek megszilárdításához diglossziás elrendeződés szükséges.

A Lanstyák által megfogalmazott lehetőségek közül az első próbál feloldása lenni annak – a nyelvi és társadalmi helyzetből adódó – problémának, melyben egyrészt a Magyarország határain kívül élő magyar nemzetiség számára a nyelv (esetünkben a magyar nyelv) elsődleges identitást képző tényező, s a magyarság egységét fejezi ki, másrészt megfigyelhető szociolingvisztikai tény, hogy a magyar nyelv ma nyolc országban változik folyamatosan és párhuzamosan, eltérő hatások alatt. Lanstyák elgondolása szerint a Magyarországon kívüli nyelvváltozatok bizonyos elemeinek kodifikálása lehetővé tenné, hogy a beszélők a saját nyelvváltozatukra a közös standard részeként

* Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződés után az akkori Románia, Ausztria, Csehszlovákia, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság területére kerülő magyarok kisebbséget alkottak, s a magyar nyelv az új államokban sem akkor, sem a mai napig nem töltött be a hivatalos nyelv funkcióját. A magyar nyelv ma hét államban használatos közösségi szinten is: Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Horvátországban, Szerbiában, Szlovéniában s Ausztriában. Az egyes országokban a magyarnak, mint kisebbségi nyelvnek a státusza eltérő az adott ország jogi szabályozása szerint.

gondoljanak. Ebben a megközelítésben a magyar nyelv többközpontú maradna, de az egyes változatok elemei részei lehetnének az egész

A második lehetőség a valós többközpontúságot eredményezné, ennek azonban egyik fő akadálya a nyelv szimbolikus jelentése mellett az a tény, hogy a magyar nyelvnek Magyarországon kívül vagy csupán korlátozottan van*, vagy nincs hivatalos nyelvként való használati jogköre. A Magyarország határain kívül élő magyar kisebbségek részleges politikai vagy közigazgatási autonómiával sem rendelkeznek, s ezek a közösségek – Erdély kivételével, melynek önálló történelmi múltja ezt lehetővé tette – nagy lélekszámuk ellenére sem alakítottak ki olyan közösségi tudatot, melynek egyik fő kifejezője éppen a magyarországi standardtól eltérő nyelvváltozat tudatos használat, kodifikálása lehetne.

A magyar nyelv diglossziás elrendeződését elfogadva egyetérthetünk Lanstyákkal, hogy a magyar standard helyi változatának és a beszélt nyelvi változatoknak a viszonya a határokon túl diglosszia jellegű, ebben az esetben nem szükséges és meg sem valósítható, hogy a kodifikáció lépést tartson a beszélt nyelv változásával. Lanstyák amellettt érvel, hogy a szlovákiai magyar nyelvhasználat legjobban diglossziás szituációként írható le: az emelkedett változatot a standard magyar jelenti (részletesen Fenyvesi 1998).

3 A többközpontúság fogadtatása

A többközpontúság gondolatát a magyarországi nyelvészek egyes csoportjai részéről merev elutasítás fogadta. Érvelésükben a központi helyet nem a beszélők, a beszélőközösségek kapták, hanem maga a standard fogalma. Álláspontjuk szerint a nyelvi standard általában kétféle módon jött létre: vagy olyan „nyelvhasználati formaként, amely diakronikusan évszázadokon át, nemzedékek hosszú sorának többnyire tudatos alakításával, fokozatos csiszolás, normalizálás, kodifikálás eredményeképpen jött létre, vagy egy belső nyelvhasználati változatnak az összes többi fölé emelkedése, vagy sok ilyennek ötvöződése, vagy mindkét típusú folyamat együttese révén. A magyarban inkább az utóbbi módon” (Benkő 1998: 349).

A beszélőközösséget – lakhelytől, szociális státusztól, kortól eltekintve – olyan egységes egészként közelítette meg ez a gondolkodás, amelynek egyközpontú nemzeti nyelve szinkron megközelítésben minden belső használati változatot magában foglalónak tekint. A standard e felfogás szerint a fentebbi értelemben használt „nemzeti nyelvnek egységes, kodifikált nyelvszerkezettel bíró típusa, amely az azonos nyelvet beszélő társadalom közös szellemi kincse, érintkezésének „emelkedett” értékű eszköze, s ha nem is mindenkitől egyforma szinten elért, de potenciálisan mindenképpen elérendő, használandó kommunikációs eszménye az egész nyelvi közösségnek” (Benkő 1998: 349).

Ebből a felfogásból következik, hogy azt a helyzetet – miszerint a magyar nyelvű közösségnek vannak olyan beszélő közösségei, melyek eltérő nyelvváltozatot használnak, s amely nyelvváltozat ugyanolyan módon kialakítja saját belső regisztereit, mint a magyarországi magyar nyelvváltozat – valójában nem érzékelik és a standardközpontúság eszméje alapján úgy vélik, hogy a magyar nyelvi standard mindenhol viszonylag egységes, csak nagyon csekély lokális különbségei vannak (Benkő 1998: 351).

Miközben Benkő, a neves magyar nyelvtörténész megállapítja, hogy ezeket a lokális különbségeket persze nem lehet nem észrevenni, mégis úgy véli, hogy ez a tényező – azaz, hogy a standard az egész nyelvi közösség kommunikációs eszménye – eleve gátját szabja az esetleges külön állami központosodásának, alapvető a kérdés kezelése szempontjából (Benkő 1998: 351).. Ezzel és ehhez hasonló érveléssel utasítják tehát el a Lanstyák által második pontban megfogalmazott lehetőséget, amelyet ő maga sem preferált és tartott járható útnak.

Azt a lehetőséget, hogy az egyetemes magyarnak tekintett magyarországi központi nyelvváltozat erőltetése helyett egy új, kompromisszumos standard jöjjön létre, valójában axiómaszerű kijelentéssel veti félre Benkő, aki szerint a „valóban egyetemes” magyar nyelvi standardot nem kell újonnan, mesterségesen létrehozni, és különösen nem a Lanstyák-féle külön magyar állami változatok valamiféle újraegyesítésével. Ez a gondolat kizárta tehát a magyar standard elemei közül a Magyarországon kívüli magyar beszélők által használt elemeket, azaz a

* Szlovákiában 1999 óta, Romániában 2001 áprilisa óta, a magyarok 20%-os jelenlétét szabva meg feltételként regionálisan lehetséges a magyar nyelv hivatali használata.

standardot olyan nyelvi képződménynek tartja, ami egyszer létrejött és nem változik. Az elutasítás többek között ilyen megállapításokon alapult: „A külön államiság következményeként és jelképeként keletkező magyar frazeológiai eltérések persze még akkor is érdekesek lehetnek helyi viszonylatokban, ha sokuk a magyar nyelvszokásoktól idegen, szolgál fordítás eredménye is” (Benkő 1998: 354).

Ez a felfogás elutasította és elutasítja a beszélőközösségek által 1920 óta létrehozott nyelvváltozat azon elemeinek a befogadását a magyar nyelvi standardba, amelyek ezen nyelvváltozatok közel hetvenéves külön életében keletkeztek. Különösen érdekes ezt nyelvtörténész írásában olvasni, aki feltehetőleg ismeri a magyar nyelv történetét és tisztában van „a magyar nyelvszokásoktól idegen, szolgál fordítás eredményeivel” az általa is eszménynek tekintett magyar standard évszázadok során létrejött változásaival (Benkő 1998: 354). Mindez azt a Magyarország-központú gondolkodást jelzi, amely szerint egy határon túli fiatal ugyanolyan nyelvi problémákkal találkozik a saját társadalmában, mint a magyarországi kortársa. Jóllehet, ahogy Szilágyi Sándor is írja: „A jelenkori nyelvtörténeti korszak jellemzőinek áttekintéséből adódó [...] tanulság az, hogy ebben a korszakban a Magyarországon kívüli magyar nyelvváltozatok beszélőinek olyanfajta sajátos nyelvhasználati gondjaik lettek, mégpedig bizonyos helyeken meglehetősen súlyosak, amilyenekkel korábban Kárpát-medencei magyaroknak sohasem volt még alkalmuk találkozni, ezért az ilyenek kezelésére nincsenek kialakult eszközeink és módszereink, ezek kidolgozása tehát sürgős tennivalóink közé tartozik.” (Szilágyi 2008: 116).

A Benkő által is kifejtett felfogás nem vette (és veszi) figyelembe, hogy a múlt században a nem magyarországi magyar nyelvterületek, a peremrégiók nyelvváltozatai nem kerültek be a magyar nyelvi standardizációba, kodifikációba. Mivel kisebbségi nyelvváltozatként léteztek csak, nem volt lehetőség semmiféle önálló nyelvi tervezésre sem. A szocialista államforma éveiben a közéleti és főképpen a hivatalos nyelvhasználat lehetősége kevés nyelvhasználati szintérré korlátozódott, s több, magyar kisebbség által is lakott államban az anyanyelvi oktatás lehetősége is korlátozott volt.

4 A többközpontú magyar nyelv – ma

Az 1990-es évek elején a lezajlott rendszerváltások hozta törvényi változások a magyar kisebbségek lakta államokban a későbbiekben tágították a kisebbségi nyelvek használatának körét: „van közéleti nyelvhasználat, kisebbségi intézmények használják széles körben a magyar nyelvet és a szakmai nyelvváltozatok jelentős részét, és megnyílt a jogi lehetősége a magyar nyelv hivatali és hivatalos használatának is az önkormányzatok széles körében” (Termini).

A magyar nyelv többközpontúságáról folytatott vita óta eltelt mintegy 20 évben a nyelvészek körében általánosan elfogadottá vált a nézet, hogy a magyar nyelv, több – bizonyos mértékig – kodifikált állami változatában létezik. A többközpontúság értelmében született meg a Termini Kutatóhálózat*, amelynek célja „a magyar nyelv és nyelvhasználat helyzetének vizsgálata mint közös téma és közös feladat”. Tevékenysége elsősorban az élőnyelvi kutatás, ezen belül főleg a Kárpát-medencei magyar párú kétnyelvűség vizsgálata „azzal a céllal, hogy empirikusan megfogalmazott feltevéseinket igazolva vagy megcáfolva lássuk, és hogy elkezdődhessen a nyelvi közösségeink érdekeit szolgáló nyelvi tervezés” (Termini1).

Az elmúlt időszakban a *Kárpát-medencei Magyar Nyelvi Korpusz* projekt eredményeképpen a magyar nyelv „határtalanítása”† jegyében, a Magyar Nemzeti Szövegtár kiegészült a teljes Kárpát-medence magyar nyelvhasználatára kiterjedő anyaggal. A cél egy 15 millió szavas Magyarországon kívüli magyar nyelvterületről származó korpusz létrehozása volt. A gyűjtött anyag öt kategóriából tartalmaz szókészleti elemeket: sajtó/újságok, tudományos ismeretterjesztő irodalom, szépirodalmi szövegek, hivatalos nyelv, beszélt nyelvi anyag. A munka e része 2005-ben fejeződött be, és az első olyan magyar nyelvi korpusz született meg, amely a magyarországiak

* A Termini Kutatóhálózat minden Magyarországgal szomszédos országban rendelkezik kutató állomással, tevékenysége 2001-ben kezdődött.

† A határtalanítási program célja, hogy az újonnan megjelenő magyar szótárak, korpuszok mindegyike az egész magyar nyelvterületről gyűjtse a magyar nyelvi elemeket, hogy így azok ténylegesen “magyar” és ne csak “magyarországi” nyelvi adatokat tartalmazzanak..

mellett a határon túli magyar nyelvváltozatokat is felöleli. Jelenleg a korpusz 2014-es bővített változata is elérhető. (MNSZ).

Jelentős lépés volt, hogy a *Magyar értelmező kéziszótár* 2003-ban kiadott második, átdolgozott kiadásában már erdélyi, felvidéki és kárpátaljai magyar szavak és szójelentések is találhatóak. 2007 óta on-line is elérhető az a szótár, amelyben a Termini Kutatóhálózat a magyarországiaktól eltérő és a Kárpát-medencében, az országhatáron túl élő magyarok által használt idegen eredetű szavakat gyűjti. A szótár a Magyarországot körülvevő országok magyarlakta régióinak szavait tartalmazza (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja, Horvátország, Muravidék, Órvidék). A szótár célja, hogy lehetővé tegye a felhasználóknak, hogy egyrészt megismerhessék a magyar nyelvváltozatok sajátos szavait és szójelentéseit (pl. *hranolki, bambusz, gruscsik, melanzs*), másrészt az, hogy e régiók beszélői megismerhessék e szavak magyarországi változatait, ha vannak ilyenek

A magyar nyelv többközpontúságának gondolata azonban széles körben manapság sem elfogadott. A többközpontúság gondolata nem jelenik meg a közoktatásban, de sok esetben a tanárképzésben sem.

Annak ellenére, hogy a nyelvészek nagy része számára elméleti kiindulópont a magyar nyelv Magyarország határain kívül létező változatainak megléte, a magyar „központi” standard hegemoniája megtörhetetlennek látszik. Ennek jele, hogy sem a Magyarországon kívüli, sem a magyarországi közoktatásban nem jelenik meg a többközpontúság gondolata, sőt még csak a Magyarországon kívüli magyar beszélőközösségek használta változatok ismertetésére sem kerül sor. A mai magyar közoktatásban Magyarországon és azon kívül a tantervekben és a tankönyvekben megjelenő nyelvi látásmódra ráillik a monocentrikus felfogás minden jellemzője, amelyeket Muhr így foglalt össze:

„1. There is only one language with a certain name (French, German etc.) and there is only one language norm for it. If there is another norm of this language, it can't be correct because that it would reduce the status of the variety.

2. A specific nation is represented by that language and the nation represents that language as its most valuable asset and symbol. This nation pretends to be in “possession” of this specific language.

3. Any person belonging to that nation is assumed to speak only one variety of that language – the norm – which is the only correct one. This has to be done in all communicative situations – private or official ones. The perfect monolingual speaker is the idol that is aspired.

4. The „good and correct usage” of the language is only achieved by a (small) minority. The correct norm is not available to everyone.

5. The majority of the speakers are not in command of this kind of language which makes the norm the élite's social dialect. Anyone wanting to belong to the social élite has to adopt and to adapt to this norm and their social “habitus”.

6. The norm of the language is decided at the centre of the nation – in and around the economic/demographic centre (capital city) and thus denying any participation to the periphery of the language. This leads to the 2nd level of pluricentricity which is present both in dominant and non-dominant varieties.

7. The central objectives of monocentric language policies are to fight moves which potentially endanger the unity of the language. Strategies to achieve this are: The linguistic characteristics of non-dominant varieties are denied the status of being an appropriate standard and/or not codified or selectively codified. The elitist approach fights every move to narrow gap between the official standard norm and the “actual” everyday norm. (This strategy is also applied in the NDVs in order to avoid their linguistic self-determination and self-definition).

8. A further central objective of monocentric language policies is to spread the language to other countries and regions of the world in those cases where language is backed by a demographically and economically powerful nation” (Muhr 2012: 27–28).

¹melanzs (fn) Órvidék AT tejeskávét; gruscsik (fn) Kárpátalja UA rakodómunkás; bambusz (fn) Vajdaság SRB, Horvátország HR, Muravidék SL vörösborból és kólából álló italkeverék; hranolki Felvidék SK hasáburgonya. Termini

Úgy tűnik, hogy a magyar közgondolkodásban még a 2010-es években is érvényes a gondolat, amit Benkő így fogalmazott meg: jó volna, ha a Lanstyák István által „magyar nyelvünkre adaptált elmélet, melyhez hasonló eddig még nem merült fel nálunk, továbbra sem találna termékeny talajra sem hazánk határain belül, sem azokon kívül. Azért szeretnék ezt, mert sok negatív hatású összetevő folytán jó ideje úgyis gyengülni látszik a magyar nemzettudat, ne forgácsoljuk ezt éppen egyik legfőbb szellemi kincsünkben, anyanyelvünkben, és ne éppen mi, nyelvészek tegyük ezt” (Benkő 1998: 354). Ennek a gondolatnak a szellemisége jelent meg akkor is, amikor Fábrián kifejtette, hogy az oktatás nyelve ne a szlovákiai, az erdélyi stb. "standard" legyen, mert „csak "csereszabatos" nyelven, azaz a magyar nyelv központi változatán folyhat a szaktárgyak oktatása minden tanteremben, akárhol van is az! Csak így lehet hozzásegíteni a kisebbségi fiatalokat ahhoz, hogy ne kerüljenek túlságosan nagy hátrányba magyarországi kortársaikhoz képest” (Fábrián 1999).

4.1 A magyar nyelv pluricentricitása az oktatásban

A magyarországi központi tantervekben a magyar nyelv és irodalom órákon még ma is egy meg nem határozott „helyes beszéd” és „helyes kiejtés” elérése a cél, de ugyanez érvényes a Vančo által elemzett központi szlovákiai magyar nyelvtan tantervekre és tankönyvekre is (Vančo 2014a, 2014b).

Ennek a felfogásnak életidegenségét és a regionális nyelvváltozat presztízst mutatja, hogy bár egy friss kutatás szerint (Bilász 2016) a szlovákiai magyar középiskolás diákok narratíváiban a „szép beszédként” meghatározott nyelvváltozat egyértelműen az ún. standarddal azonosítható. Abban az esetben, ha „szépen” próbálnak beszélni, kerülnek a nyelvjárási formákat, illetve a kisebbségi nyelvhasználatra jellemző kölcsönszavak használatát. Azonban a szlovákiai magyar diákok a nyelvváltozatokkal kapcsolatos értékítéletre rákérdező vizsgálatban a standard nyelvváltozattal szemben saját vernakuláris nyelvváltozatukat értékelték magasabbra. Szimpatikusabbnak tartják anyanyelvváltozatukat, melynek használatát érzelmi kötődéssel indokolják. Kötődésük további fontos indoka, hogy regionális nyelvváltozatuk használata megkönnyíti a kommunikációt is bizonyos helyzetekben. Mindez összecseng azzal az eddig nem publikált kutatásunkkal, amelynek egyik eredményeként megállapíthattuk, hogy a szlovákiai magyar egyetemi hallgatók számára a regionális, szlovákiai magyar identitás elsőbbséget élvez a magyar identitással szemben.

Az oktatás nyelvszemlélete tükrözi a társadalomban is meglévő nyelvi attitűdöket, amennyiben ez nem így lenne, a társadalom ellenérzésével, meg nem értésével találkozna. A társadalom nem kérdőjelezi meg, természetesnek veszi az egyközpontúságot, indoklást nem igényel. Kisebbségben fennmaradására a kulturális hagyományokon kívül a nemzetiséggé válás, a nemzetiségi lét hosszú időszaka, a folyamatos veszélyeztetettség érzése, s a magyar nyelvnek az identitás alakításában betöltött elsődleges szerepe volt hatással. Legitimálja azt a kettősséget, mely a standard használatát – annak magas presztízse miatt is – elsődleges célként tűzi ki, s a megmaradás zálogaként tekint rá, ugyanakkor hallgatólagosan tudomásul veszi, hogy a mindennapi életben és az oktatásban megvalósítása sokszor lehetetlen. Ebben a hierarchiában minden nyelvváltozat a standard alá sorolódik, ami nyelvi elbizonytalanodáshoz vezethet egy olyan helyzetben*, ahol a nyelv és az identitás kapcsolata nemcsak szimbolikusan, de a lét szintjén meghatározó† (l. még Rabec 2005, 2012).

5 Összefoglalás

A nyelv stabilitását értékként kezelve a cél kimondatlanul is az, hogy a nyelvi norma egyközpontúsága a kodifikáció által a nyelv állandóságát szolgálja. Egy nyelv változása, változataiban való léte azonban, amennyiben a nyelvet beszélők használják, szociolingvisztikai axióma. A nyelvi egyváltozatúság önmagában mindig kirekesztést is jelent. Susan Gal (2006: 12) ezzel kapcsolatban azt mondja, hogy mindig felmerül „egy jellemző ellentmondás: ha valamilyen

* Susan Gal felsőöri vizsgálatából tudjuk, hogy azok a felsőöri magyarok a 70-es években, akik otthonukban a magyar nyelvet használták, mikor Magyarországra látogattak, a németül beszéltek, mivel az egynyelvű magyarok neveltségessé tették az általuk használt nyelvváltozatot (Gal: 2006).

† L. a 2001-es és a 2011-es népszámlási adatokat.

forma, mint standard forma kiválasztásra kerül (nyelvtervezésen keresztül), a nem kiválasztott, más, alternatív formát használó beszélők/nyelvhasználók saját magukat mint beszélőket lefokozzák”^{*}.

Hivatkozások

- [1] Benkő Lóránd: Több központú-e a magyar nyelv? In: Kontra Miklós–Saly Noémi (szerk.) *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris, Budapest. 1998: 345–356. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf11089.pdf. [2016. január 15.] Eredeti megjelenés: *Magyar Tudomány*, 1996, 3. 310–318.
- [2] Bilász Boglárka: A standard nyelvváltozat és nyelvi ideológiák kétnyelvű környezetben. In: Kozmács István–Vančo Ildikó (szerk.) *Standard – nem standard. Válogatás egy nyelv változataira. Válogatás a 18. Élőnyelvi Konferencia – Nyitra*. 2014. szeptember 18–21. – előadásaiból 1. 2016, Nyitra. 126–136.
- [3] Fábrián Pál: A kisebbségi kérdés irodalmából. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* *Magyar Tudomány*, 1999, 5. http://epa.oszk.hu/00700/00775/00005/1999_05_16d.html [2016. január 15.]
- [4] Fenyvesi Anna: Magyar diglosszia Szlovákiában. In: Kontra Miklós–Saly Noémi (szerk.) *nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris, Budapest. 1998: 293–298. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf11084.pdf. [2016. január 15.] Eredeti megjelenés: *BUKSZ*, 1995. nyár, 232–234.
- [5] Gal, Susan 2006: Minorities, migration and multilingualism: Language ideologies in Europe. In P. Stevenson & Mar-Molinero, eds., *Language Ideologies, Practices and Policies: Language and the Future of Europe*. London: Palgrave. http://www.lang.soton.ac.uk/lipp/restricted/LIPP_Gal.pdf
- [6] Lanstyák István 1995. A magyar nyelv központjai. *Magyar Tudomány*, 1995. 10. sz. 1170–1185)
- [7] Lanstyák István 1996. Gondolatok a nyelvek többközpontúságáról (Különös tekintettel a magyar nyelv Kárpát-medencei sorsára). <http://www.jamk.hu/ujforras/960603.htm> [2016. január 15.]
- [8] MNSZ. Magyar Nemzeti Szövegtár. <http://corpus.nytud.hu/mnsz/> [2016. január 15.]
- [9] Muhr, Rudolf 2012: Linguistic dominance and non-dominance in pluricentric languages: A typology. In: Rudolf Muhr (ed.) (2012): *Non-dominant Varieties of pluricentric Languages. Getting the Picture. In memory of Michael Clyne*. Wien et. al., Peter Lang Verlag, p. 23–48.
- [10] Pete István 1988. A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat). In: Kiss Jenő–Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése*. I–II. köt., 779–789. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- [11] Rabec István 2005. Titkos magyarok. A nyelvvesztés és identitásvesztés összefüggései. In: Vörös Ferenc szerk.: *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat*. Budapest–Nyitra–Somorja: Magyar Nyelvtudományi Társaság–Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara– Fórum Kisebbségkutató Intézet, 49–55.
- [12] Rabec István 2012. *A nyelvléépülés vizsgálata szlovákiai fiatalok körében*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.
- [13] Szilágyi N. Sándor: A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla (szerk.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest, 2008: 105–117.
- [14] Termini. Termini Kutatóhálózat. <http://ht.nytud.hu/> [2016. január 15.]
- [15] Vančo Ildikó 2014a. A magyar nyelv tanításának tantervi követelményrendszere Szlovákiában. In: Vančo Ildikó–Kozmács István (szerk.) *A kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásai a 21. század elején*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, 77–99.
- [16] Vančo Ildikó 2014b. A szlovákiai magyar nyelvtanítás kihívásai. In: Vančo Ildikó–Kozmács István (szerk.) *A kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásai a 21. század elején*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, 13–16.

^{*} „But a characteristic contradiction always arises: once some forms are chosen (through language planning) as the standard ones, speakers/users of other alternative forms that were not chosen are themselves demoted as speakers.”